

Kivándorlás okozta társadalmi és gazdasági problémák kezelése Kelet-Közép-Európában

Policies dealing with the social and economic problems caused by outmigration in East-Central Europe

**Boros Lajos, Hegedűs Gábor,
Lados Gábor, Kovács Zoltán**

Abstract

The enlargements of the European Union and the gradual liberalisation of migration and labour markets have intensified East-West migration flows in Europe. Outmigration from Central and Eastern Europe has become a significant issue in recent years given the unexpected pace and socio-economic consequences of the process. The new, 'post-socialist brain drain' has had serious effects on the national and regional labour markets, the competitiveness of regions and many other fields of socio-economic life. Under the pressure of these negative effects policy makers have to act quickly and effectively to change recent trends, halt the process of brain drain and make brain gain possible. Several of re-migration initiatives have already been carried out in Europe and it is timely to analyse their experiences in order to improve the efficiency of future policies. The aim of this paper is to present the recent migration and re-migration trends in Central and Eastern Europe and to analyse the possibilities of policies aiming to re-attract, re-integrate, and re-employ emigrants and retain local workforce. According to our findings there is a growing number of policies and best practices dealing with migration and return migration. The measure taken by national, regional and local authorities show a great variety and often they are lacking the clear focus and target group definition which compromise their success.

Bevezetés

A munkaerő elvándorlása (azaz a *brain drain*, magyarul agyelszívás) világszerte számos országban okoz komoly demográfiai és munkaerő-piaci problémát. Az Európai Unió 2004-es és 2007-es bővítései jelentősen felgyorsították ezt a folyamatot a Kelet-Közép-Európai országokban, hiszen a fejlettebb nyugat- és észak-európai országok munkaerőpiaca fokozatosan megnyílt az új tagállamokban élők számára is. A szabad munkaerő-áramlás hatásaként összesen milliós nagyságrendű tömegek vándoroltak el, amely a magyar népeiséget is egyre inkább érinti. A magyar kivándorlás fő célországai Németország, Nagy-Britannia és Ausztria. Egyre súlyosabb, a közvélemény által is észlelt, összetett problémává válik a jelenleg, ami ráadásul kiemelten érinti a magasán képzett munkaerőt, így például a kutatókat, orvosokat vagy informatikusokat. A migrációs folyamatok mindezek mellett különösen hátrányosan érintik a vidéki térségeket, amelyek számára különösen fontos, hogy megtartsák, vagy visszavonzzák azokat, akik a terület fejlődésének kulcsszereplői lehetnek.

A *brain drain*-t kezdetben csak nehezen ellensúlyozható, szükségszerűségnek tekinthető folyamatként tekintették az érintett poszt-szocialista tagállamok. Az agyelszívás ütemének fokozódásával azonban egyre érdekeltébbé váltak abban, hogy tevőlegesen, különböző területi léptékű szakpolitikai tervekkel és azok megvalósításával megakadályozzák és megfordítsák a társadalmukat és gazdaságukat súlyosan érintő folyamatot. Ebben segítséget jelenthetnek a rendelkezésre álló hasonló európai és Európán kívüli kezdeményezések

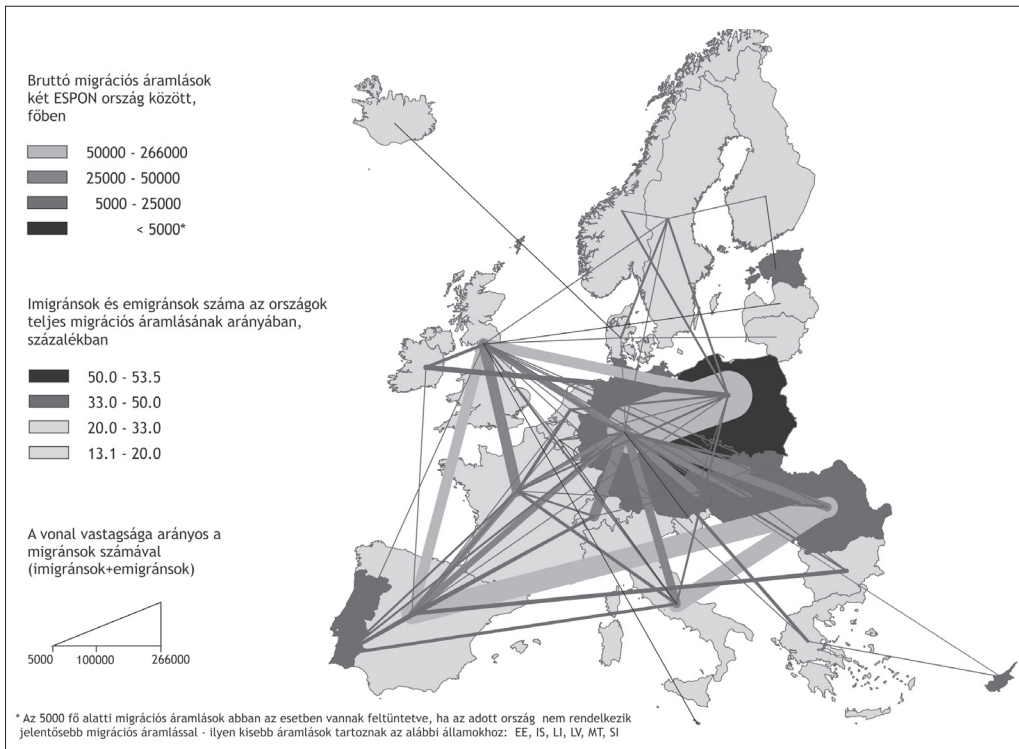
A tanulmány célja, hogy áttekintést adjon arról, milyen politikai beavatkozásokkal próbálják megállítani, illetve lassítani az elvándorlást az európai országok és régiók. Írásunkban elsőként áttekintjük, melyek az európai vándorlási folyamatok főbb térbeli jel-

lemzői, majd röviden bemutatjuk a remigrációs fogalmát, és a vonatkozó migrációs politikák típusait. Ezt követően elemezzük, milyen kezdeményezések, politikai intézkedések foglalkoznak az elvándoroltak visszavonásával, visszaintegrálásával, illetve a kivándorolni készülők helyben tartásával. Az elemzés a vándorlással és visszavándorlással foglalkozó szakirodalmon, illetve a kelet-közép-európai remigrációs politikákon, valamint regionális és helyi jó gyakorlatokon alapul. Emellett felhasználunk az Európai Unió Central Europe 2013 programjának keretein belül zajló Return projekt kutatási eredményeit is.

Az európai migrációs folyamatok

A vándorlási irányokat elemezve nyilvánvaló, hogy Európában legerőteljesebben egy keletről nyugat felé irányuló migrációs áramlás tapasztalható (1. ábra). Többnyire az egyéni pénzügyi gondok megoldása érdekében vándorolnak el Európa keleti fejletlenebb régióiból nagy tömegek főként Nyugat-Európa gazdasági centrumtérsegeibe (Nagy 2010). Sajnos azonban sem erről, sem a visszavándorlás mértékéről nem állnak ez ideig elégségesnek tekinthető, megbízható statisztikai adatok rendelkezésre.

A remigráció vizsgálatakor első lépésként az emigránsokkal, azaz a potenciális visszavándorlókkal kapcsolatos statisztikai adatokat szükséges vizsgálni. Statisztikai adatgyűjtésünk és elemzésünk alapján a vándorlási egyenleg értékeit elemezve centrum, periféria és úgynevezett „belső periféria” területeket különíthetünk el (Kovács et al 2012). A centrum térségek az Európai Unió magterületén található fejlett területek, a perifériák viszont főleg a poszt-szocialista országok területén, a Mediterráneum déli országaiban és az északi gyéren lakott területeken találhatók. A belső perifériális területek például Kelet-Németországban, Észak-Franciaországban vagy Észak-Angliában alakultak ki (2. ábra). A vándorlási

1. ábra

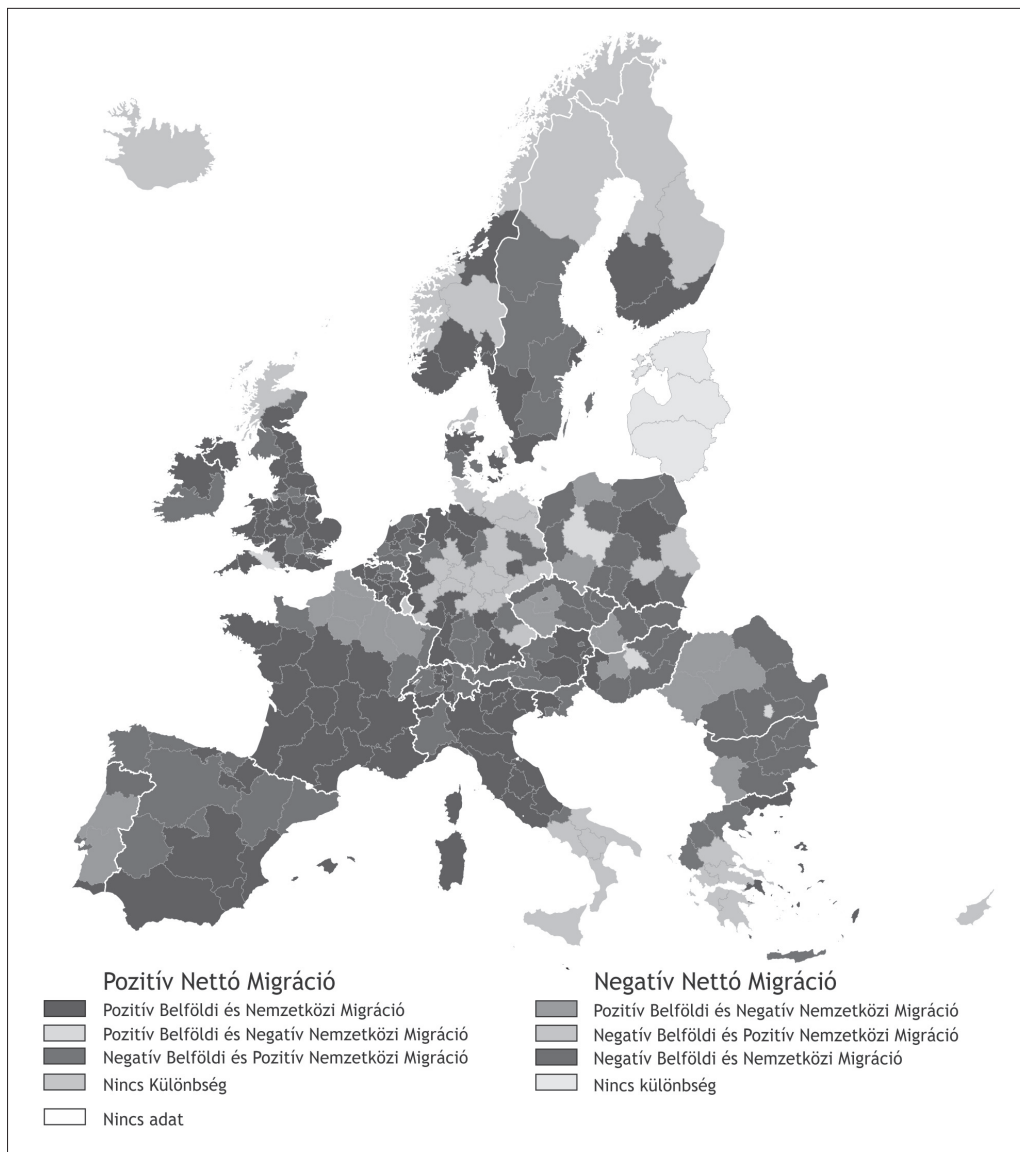
A fő vándorlási irányok Európában

Forrás: ESPON 2010b, p. 49

egyenleg kisebb területi léptékű vizsgálata alapján a küldő és fogadó térségek a fentiekben említetteknel sokkal heterogénebb képet mutatnak. A poszt-szocialista országokban a fővárosok agglomerációi és dinamikus fejlődő ipari körzetek népességvonzó területek maradtak, ellenben a hanyatló térségek elvándorló népességét nem tudták felszívni. A poszt-szocialista országokból elvándorlók nemcsak Nyugat-Európa fejlett régióiba költöztek, hanem Dél-Európába is, ennek köszönhetően például Spanyolország és Olaszország a román és a bolgár vendégmunkások kedvelt célpontjává vált. Észak-Európa egyes térségei is nagy tömegeket vonzottak (ESPON 2010a, 2010c), amelynek keretében a magasan képzett munkaerő – például orvosok – ugyancsak részt vettek a tárgyalt folyamatban.

Az agyelszívás problémája súlyos kihívást jelent Európa keleti felében, hiszen a tizenöt legnagyobb elvándorlással rendelkező NUTS 2 régióból tíz a 2004-ben csatlakozott EU-tagállamban található. Továbbá, ha a volt NDK területén lévő régiókat is ide soroljuk, akkor – két francia régió kivételével – mind-egyik a poszt-szocialista térségekben található (2. és 3. ábra).

A kelet-közép-európai migránsok hulláma azonban nem egyszerre jelent meg az Európai Unió régebbi tagországjaiban. A 2004-es bővítés után az EU-15 országai közül többen csak egy átmeneti időszak után nyitották meg teljesen munkaerőpiacukat az újonnan csatlakozottak előtt. A kezdeti félelmek után a migráció korábbi szerkezete átalakult. 2004 előtt a kelet-közép-európai migránsok számára

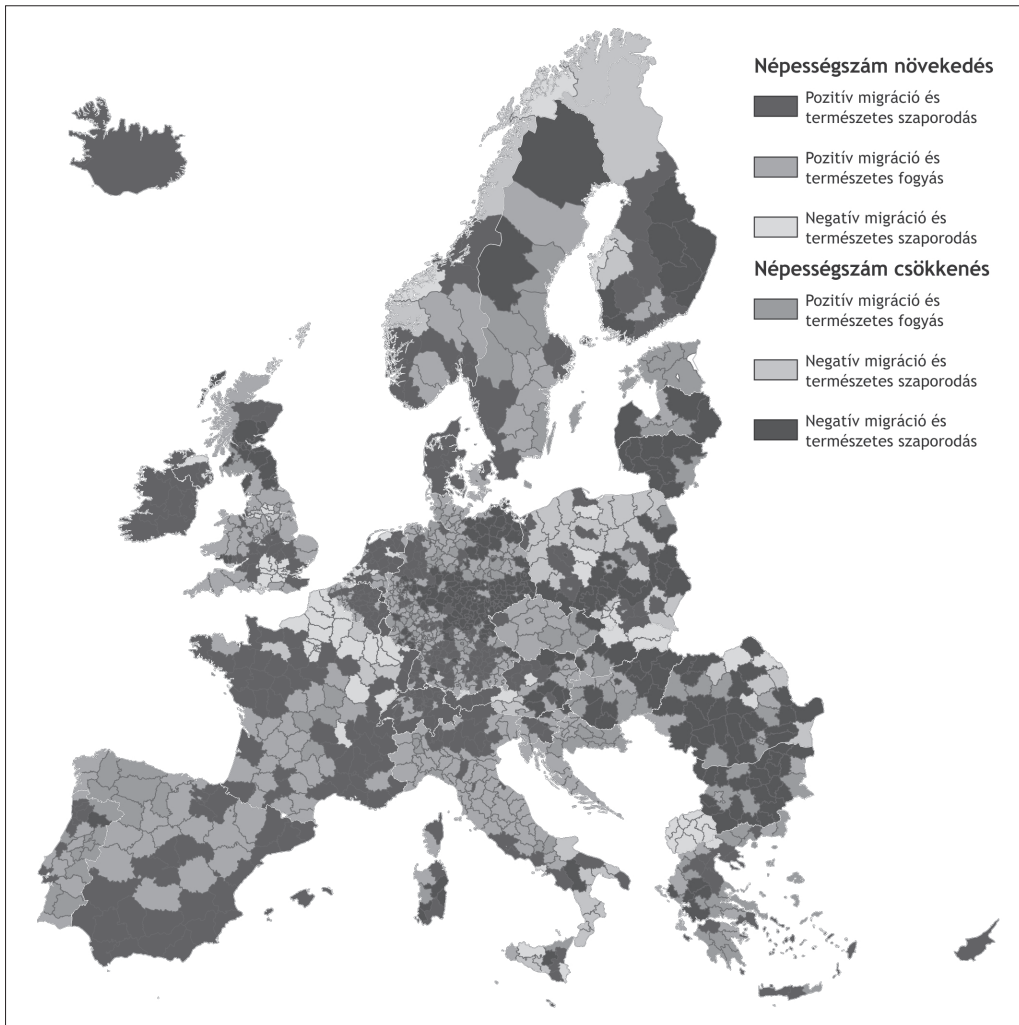
2. ábra

Vándorlási egyenleg régióként (NUTS2 szinten) 2005 és 2010 között

Forrás: ESPON 2010c, p. 3

egyértelműen Németország és Ausztria volt a fő célterület – a migránsok több mint kétharmada –, míg a csatlakozást követő években ezt a szerepet Nagy-Britannia vette át – 56% a korábbi 15%-hoz képest (Hárs 2008). 2007-

ben is a lengyel emigránsok jelennek meg a legmagasabb arányban a brit munkaerőpiacon – arányuk 70% fölött van. Őket követik a szlovákok és a litvánok – 10 és 6% fölötti értékek. A magyarok aránya a negyedik leg-

3. ábra

Népességváltozás és vándorlási mérleg (2000–2007).

Forrás: ESPON 2010b, p. 15

magasabb (Hárs et al 2004, Hárs 2008). Hárs kutatásában kimutatta, hogy – 2008-2009-es adatok alapján a szigetországba emigrált magyarok túlképzettnek számítanak a külföldön elvállalt munkáikhoz képest, valamint, hogy a kivándorlók háromnegyede férfi (Hárs 2010), amit más kutatás is alátámasztott.

A jelenlegi nemzetközi gazdasági folyamatok felerősítik a térségből való elvándorlást,

ami nemcsak a küldő, hanem a fogadó országokban is további hatásokat generálhat. Kelet-Közép-Európában a visszatérő migráció jellemzői sok mutatót tekintve országonként jelentősen különböznek. A magyar re-migránsok nem minden esetben lépnek be újra számukra kedvező képességekkel a hazai munkaerőpiacra. A visszatérők közül arányaiban nagy a munkanélküliségi ráta,

azonban magasabban képzetek, és körükben a vállalkozói készség is magasabb, mint az itthonmaradók között (Lados, Hegedűs 2012). A gazdasági válság hatásaként bár növekszik a végleg külföldre költöző magyarok aránya, azonban közülük a többség pénzügyi céljai elérése után változatlanul visszatelepszik.

A remigráció értelmezése és a folyamat-hoz kapcsolódó politikai válaszok

A vándorlások vizsgálatán belül a remigráció tudományos kutatása sokáig nem számított jelentősnek, és csak az 1960-as években indult meg, illetve az 1980-as évektől vált számottevővé (Gmelch 1980, Cassarino 2004). A téma külföldön a szociológusok, közgazdászok és részben a geográfusok figyelmét is felkeltette. A társadalomföldrajz hagyományosan inkább az elvándorlással – emigráció – foglalkozott idáig hazánkban, ez idáig viszont elenyészőnek tekinthetők a remigrációt, illetve annak gyakorlati hasznosíthatóságát érintő kutatások (Illés 2009, Kovács et al. 2012).

Az ENSZ Statisztikai Hivatala szerint visszatérő migránsoknak tekintjük azokat, „akik korábban egy másik országban – rövidebb vagy hosszabb ideig – nemzetközi bevándorlók voltak, és legalább egy éves időtartamú anyaországukban való tartózkodást terveznek” (UNSD 1998). E meghatározás a remigráció jelenségét a küldő és a fogadó ország szerint, illetve a külföldi tartózkodás és a hazatérés utáni letelepedés időtartama alapján is értelmezi. Definíciónk alapján a 15 évesnél idősebb, nemzetközi migránsként szülőhazájukba visszatérőket tekintjük remigránsoknak (Kovács et al. 2012). Meghatározásunk a küldő és a fogadó országon kívül az életkori sajátosságokat – gazdaságilag aktív korú népesség – ugyancsak figyelembe veszi. A hazatelepített – repatriált – népességét ugyanakkor nem tekintjük visszatérő migránsoknak.

A visszavándorlás hatásait sokféle módon és részben eltérően ítéli meg a szakirodalom,

az egyes államok kapcsolódó szakpolitikáihoz hasonlóan (Cassarino, 2004, Van Houte, Davids 2008). A remigráció többféle hatást fejt ki, az általunk pozitívként értelmezett hatások közé tartozik többek között a külföldön szerzett anyagi, szellemi és kapcsolati tőke munkaerő-piaci hasznosítása, továbbá például a modernizációhoz innovációk formájában való hozzájárulás (SOPEMI 2008, Ferri, Rainero 2010). A negatívnak tekintett hatások ugyancsak felléphetnek, a remigránsok például gyakran nehezen tudnak csak szülőföldjük társadalmába és gazdaságába – strukturális kötöttségek – visszailleszkedni. Ez akár a hazatérők munkanélküliségét is kiválthatja. Anyagi jólétük, „sikertörténetük” irigységet kelthet az otthonmaradók körében. E tényező ismételt, cirkuláris migrációhoz vezethet, amely újabb csoportok kivándorlásában vagy a remigránsok ismételt külföldre távozásában nyilvánulhat meg (Gmelch, 1980, SOPEMI 2008).

Lowell (2002) szerint a nemzetközi vándorlásra adott politikai válaszoknak 6 típusa különböztethető meg az alapján, hogy milyen célokat fogalmaznak meg, és milyen eszközökkel igyekeznek azokat elérni. A modelljét alkotó elemek angol kezdőbetűi alapján „6R” a következő típusokat határozza meg:

- Az elvándorlók végleges visszatérést célzó programok (*Return of migrants to their source country*), amelyeknek kulcseleme a visszaintegrálódás megkönnyítése, hiszen enélkül a visszavándorlás gyakran csak ideiglenes, mivel az otthoni negatív tapasztalatok újra elvándorlása készítenek a migránsokat.
- A nemzetközi mobilitás korlátozása (*Restriction of international mobility*), amelyet főleg a fejlődő országok alkalmaznak, hiszen például az Európai Unió egységes belső piacra vonatkozó szabályozása tiltja az ilyen jellegű intézkedéseket.
- A nemzetközi migránsok „toborzása” (*Recruitment of international migrants*), amely főleg a képzett munkaerő vonzására kon-

centrál, és elsősorban a fejlett országok alkalmazzák.

- A humán erőforrás-veszteség kompenzálása (*Reparation for loss of human capital*), ami azonban csak elméleti lehetőségként merült fel az 1970-es években. Ennek keretében a fejlettebb országok anyagilag kárpótolták volna a brain drain által sújtott országokat.

- A külföldön élők bevonása az ország gazdasági-politikai céljainak elérése érdekében (*Resourcing expatriates*), aminek érdekében például információs hálózatokat, adatbázisokat hoznak létre, és a diaszpórában élők részt vesznek a külföldi lobbitevékenységben.

- „Helyben tartás” (*Retention*), amelynek a lényege, hogy a potenciális kivándorlókat kényszer nélkül tartsa a régióban vagy az országban például a munkakörülmények, jövedelmi viszonyok, karrierlehetőségek javításával.

A visszavándorlással foglalkozó politikák kapcsán érdemes megkülönböztetnünk, hogy a már kivándoroltakat, vagy a potenciális elvándorlókat célozzák az intézkedések (1. táblázat).

A visszavándorlást célzó kelet-közép-európai kezdeményezések

A világ számos országában találhatunk akár több évtizedre visszanyúló kezdeményezéseket, amelyek az agyelszívás problémáját kívánják kezelni. Mivel a probléma Európában később jelent meg, mint Latin-Amerikában vagy Ázsiában, így az itteni intézkedések fiatalabbak. Változatos célkitűzésűek és célcsoportúak, és jelenleg még nehéz mérni a hatásaikat.

A kezdeményezések körében területi léptéküket tekintve az úgynevezett nemzeti politikákat és a többnyire kisebb területi hatókörű „jó gyakorlatokat” különböztetünk meg (Kovács et al 2012). A következőkben a nemzeti politikákat mutatjuk be, mivel ezek átfogó módon befolyásolják a régió tagállamainak visszavándorlással kapcsolatos tevékenységét.

A régióbeli nemzeti politikák főbb paramétereik alapján – a többi európaiakhoz hasonlóan – igen változatosnak tekinthetők. Területi illetékességüket tekintve a legtöbb régióbeli

1. táblázat

A visszavándorlással kapcsolatos politikák típusai és jellemzői

	A remigráció kezelését célzó intézkedések (reaktív)	A remigráció kiváltását célzó intézkedések (aktív)	A munkaerő elvándorlását célzó intézkedések (proaktív)
Célcsoport	Ténylegesen hazatérők	Potenciális hazatérők	Potenciális kivándorlók
A beavatkozás logikája	A társadalmi feszültségek csökkentése	A visszavándorláshoz kapcsolódó előnyök minél teljesebb kiaknázása	Az emberi erőforrás-veszteség csökkentése, megelőzése
Fő célok	A visszatérők visszaintegrálása a társadalomba	A visszatérésről szóló döntés kiváltása és/vagy a visszavándorlás megkönnyítése	A (képzett) munkaerő elvándorlásának megelőzése
A megvalósítás helyszíne	Az anyaország	A kivándorlás célországa	Az anyaország
A megvalósítás időpontja	A visszavándorlást követően	A visszavándorlást megelőzően és/vagy a visszavándorlással egy időben	A kivándorlást megelőzően

Forrás: Kaczmarczyk, Lesińska 2013 után módosítva

kezdeményezés egy országra terjed csak ki, viszonylag kevés a két vagy több államot érintő projekt. Utóbbira jelentenek példát a kétoldalú – például „*Opening up Opportunities*”, Csehország–Grúzia – vagy transznacionális – „*Guidance and Counseling for Migrants and Returnees*”, Szlovákia, Csehország – projektek. A kétoldalú kezdeményezések keretén belül az érintett kelet-közép-európai ország a gazdaságilag fejletlenebb államból elvándoroltak visszatérését segíti.

A remigrációs nemzeti kezdeményezések körében a „hazacsábítás”, az „újrafoglalkoztatás” és a „reintegráció”, illetve – megelőző, „passzív” lépésként – a „helyben tartás” típusait különítettük el, a típusokat fontossági sorrendben említve. A típusok közül a „hazacsábítás” a leghangsúlyosabb, amelyet a „újrafoglalkoztatás” és a „reintegráció” követ. Az elvándorlás meggátálása viszont viszonylag ritkának számít.

A fő célkitűzések körében a csak egy adott országra vonatkozó kezdeményezések többsége a munkaerő visszavonására összpontosít. Ezen belül gyakoriak a munkaerőpiac egy adott részterületére – például kutatók, egészségügyi dolgozók – koncentrált kezdeményezések. A kutatók visszacsábítására a lengyelországi „*Homing Plus*” és a magyarországi „*Lendület program*” említhető meg. Speciális programnak tekinthető a magyarországi „*Markusovszky-program*”, amely az egészségügyi dolgozók „helyben tartására” törekszik. A transznacionális országokra kiterjedő kezdeményezések között a remigránsoknak való tanácsadással kapcsolatos „know-how” és tapasztalatátadás („*Guidance and Counseling...*”) jelennek meg. A két ország közötti együttműködések pedig az érintett államok polgárainak remigrációját hivatottak elősegíteni („*Opening Up Opportunities...*”). Egyes nemzeti programokban az anyaország remigrációs lehetőségeiről – munkaerőpiac, szolgáltatások, jogszabályok – való internetes vagy telefonos tájékoztatási szolgáltatás kiemelt

fontosságú („*Slovensko Calling*”, „*powroty.gov.pl*”, „*Migrácia SK*”).

A kezdeményezések időpontját és időtartamát tekintve a kelet-közép-európai kezdeményezések a többi európaihoz képest viszonylag újak és kissé hosszabb idejűeknek tekinthetők. A nemzeti politikák a régióból 2004 után megindult tömeges elvándorlási hullámra adott szakpolitikai intézkedések csupán első, kísérleti fázisaként értékelhetők. Megkésettségnek minősül, hogy többségük legalább a csatlakozást követő 4-5 évvel született meg, holott a kedvezőtlen elvándorlási folyamatok már hamarabb is jelentkeztek.

Mivel a meglévő régióbeli nemzeti politika zöme az elmúlt években született meg, és nagy részük még mindig megvalósítás alatt áll, nehéz ezeket – az eltérő területi lépték miatti nehezebb összehasonlíthatóságnak köszönhetően is – kiértékelni. Hosszabb távú hatásaikat ugyancsak nehéz mérni, mivel például az eredménymutatók sem állnak még rendelkezésünkre. Néhány nemzeti kezdeményezés azonban – így például a szlovákiai „*Slovensko Calling*” vagy a magyarországi „*Lendület program*” – legalább felhívta a közvélemény és az érintettek figyelmét a remigrációs nemzeti politikák létezésére, jelentőségére, az azokban rejlő lehetőségekre, és a remigránsok hazatérésével kapcsolatos negatív előítéleteket is feltehetően árnyalta.

Regionális és helyi szinten vizsgálva a kezdeményezéseket azt láthatjuk, hogy a fókuszot tekintve két felfogás jelenik meg: az egyik csak a munkaerő-piaci és vándorlási kérdésekre koncentrált, míg a másik szélesebb összefüggéseiben próbálja kezelni a visszavándorlás és helyben tartás kérdését, összekapcsolva azt például a városrehabilitációval, oktatással vagy a vállalkozásfejlesztéssel. Jelenleg az első felfogás számít népszerűbbnek, ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy az elvándorlás komplex volt miatt a jövőben vélhetően a jelenleginél nagyobb szerepe lesz az integrált megközelítésnek.

Gyakori, hogy a helyi és regionális jó gyakorlatok nem határoznak meg sem korcsoportot, sem képzettségi szintet a célcsoportjaikat illetően, de amennyiben ezt megteszik, akkor elsősorban a fiatal és jól képzett munkaerőre összpontosítanak. Az alkalmazott eszközök nagyon széles skálán mozognak a település-marketing erőteljesebb alkalmazástól (pl. a területi márkázás) a munkahelyteremtésen át az ösztöndíjalapok létrehozásáig vagy tudományos kutatásokig.

A fentebb bemutatott kezdeményezések bemutatása mellett ki kell emelnünk, hogy a felmérések szerint több akadály is nehezíti a visszavándorlást, illetve a képzett munkaerő megtartását. Bár a legtöbb program kiemelten kezeli az információáramlás kérdését, a tapasztalatok azt mutatják, hogy az érintettek, a programok által megcélzottak hiányos ismeretekkel rendelkeznek a szabályozással, a lehetőségekkel kapcsolatban. De nem csupán az intézmények és személyek közötti információáramlás jelent problémát, hanem a migrációs politikát alakító intézmények között sem minden esetben működnek jól a kommunikációs csatornák. Különösen fontos lenne a naprakész adatbázisok működtetése, és elérhetővé tétele a döntéshozók számára (Zwania, Rößler, Ivanova 2013).

A fentiek mellett az intézkedések hatását csökkenteti, hogy nem egy esetben erős a bizalmatlanság az anyaország politikaival szemben; a kivándoroltak úgy érzik, hogy a visszavándorlási programok elsősorban kampánycélokat szolgálnak, illetve a lehetőségek bemutatásakor a valóságosnál jobb képzet festenek számukra (Eurofund 2012). A bürokrácia, a bonyolult ügyintézés is sokakat elriaszt a hazatéréstől.

A Re-Turn projekt keretein belül zajló felmérések (Hämmerling et al 2013) alapján az is megállapítható, hogy bár a hazatérők számos olyan készséggel rendelkeznek, amelyek hasznosak, értékesek a gazdaság számára (pl. nyelvtudás, vállalati kultúra, vállalkozói

szellem stb.), a legtöbb vállalat nem, vagy csak részben épít ezekre.

Javaslatok a remigráció ösztönzésére

A külföldi tapasztalatok és a Re-Turn projekt eredményei (Hämmerling et al 2013, Lang et al 2013) alapján több hasznosnak tűnő javaslat is megfogalmazható, amelyek a visszavonulás, a reintegráció és az újrafoglalkoztatás témái köré szervezhetők.

Mint azt fentebb bemutattuk, a visszavonulás kapcsán különösen fontos szerepe van a gyors és hatékony információáramlás biztosításának. Erre a célra a telefonos ügyfélszolgálatok, „forró vonalak” kifejezetten alkalmasnak tűnnek, amelyeket javaslatunk szerint minden elvándorlástól sújtott régióknak érdemes lenne működtetnie. Ezeket a vonalakat a hazatérni kívánók ingyenesen vagy csökkentett tarifával hívhatják, és információhoz juthatnak az adminisztrációs teendőikkel, állás- és képzési lehetőségekkel, ingatlanvásárlási lehetőségekkel kapcsolatban. Hasonló célt szolgálhatnak a kifejezetten a remigránsokat megcélzó honlapok, amelyek egy helyen összegyűjtve tennék elérhetővé a fontos tudnivalókat, lehetőségeket. Mindezek mellett a külföldön szerzett készségek, képzettségek elismerése is megkönnyíti a hazatérést, hiszen javítja az otthoni elhelyezkedési esélyeket.

A reintegrációt nagyban megkönnyítheti az egyablakos ügyintézés elérhetővé tétele a remigránsok számára. Ennek részeként nem csupán az adminisztrációban kapnának segítséget, hanem a munkaerő-piaci és társadalmi visszailleszkedéshez hasznos tréningeken is részt vehetnének.

Az újrafoglalkoztatás kérdése természetesen nem választható el az általános gazdasági helyzettől, azonban néhány intézkedéssel gördülékenyebbé tehető a folyamat, így vonzóbbá válhat a visszatérés a kivándoroltak számára, illetve az otthon maradtak számára nem válik

szükségessé az elköltözés. Fontosnak látjuk a gyors munkaerő-piaci információáramlás biztosítását, például az állami és magánszférabeli álláslehetőségek széles körű hirdetését. A támogatási rendszerek minél rugalmasabb működtetése és az aktuális igényekhez való igazítása szintén lényeges elem. Az önfoglalkoztatás elősegítése hozzájárulna a hazatérők anyagi erőforrásainak és tudásának hatékonyabb felhasználásához. Végezetül szükséges, hogy helyi és regionális szinten elérhetőek legyenek a munkaerőpiacon hasznosítható képzések, amelyeket akár (részben) online formában is lehet bonyolítani, ami jelentős idő és költségmegtakarítást eredményezhet.

Összegzés

A visszavándorlás jelenségét világszerte több, különböző léptékű anyaországbeli nemzeti kezdeményezés hivatott a társadalmi és gazdasági fejlődés szolgálatába állítani. Európában viszont más kontinensekhez képest kevesebb a kapcsolódó nemzeti politika. Kelet-Közép-Európában ezeket a 2004-től egyre jelentősebb váló munkaerő-elvándorláshoz képest csak késve dolgozták ki, ráadásul egyelőre még nem tekinthetők átfogó, jelentősebb finanszírozású programoknak. A létező nemzeti politikák zöme a „hazacsábítás”, az „újrafoglalkoztatás” és a „reintegráció” típusba tartozik, bár a „helyben tartás” típusa is egyre fontosabbá válik, például hazánkban.

Mivel a meglévő régióbéli nemzeti politika zöme az elmúlt években született meg, és nagy részük még mindig megvalósítás alatt állt kiértékelésük, azon belül eredményességük egyelőre nehezen mérhető. Kutatási eredményeink alapján Kelet-Közép-Európában és azon belül hazánkban több átfogó, az érintett jelentősebb nemzeti szakpolitikákat – például oktatás, kutatás, egészségügy – komplex módon magukban foglaló nemzeti szintű kezdeményezésre lenne szükség. Az Európai Unió gazdasági, munkaerő-piaci és jogi keretén

belül nem tekinthető reális elvárásnak, hogy a félperiférikus helyzetű kelet-közép-európai tagállamok a jövedelmeket, az életminőségét, a foglalkoztatási helyzetet tekintve ugrás-szerűen felzárkózzanak. Emiatt „átmeneti megoldásként” jónak tartjuk a munkaerőpiac agyelszívás által leginkább érintett szegmenseire és a leginkább sújtott régiókra vonatkozó remigrációs nemzeti politikákat. A hivatalos döntéshozókkal kapcsolatos bizalmatlanság problémáját a nem kormányzati szereplők, illetve a helyi és regionális szint erőteljesebb bevonása orvosolhatja.

Végezetül érdemes kiemelni, hogy azok a kezdeményezések ígérnek nagyobb sikert, amelyek jól meghatározott célokkal, jól definiált célcsoportokkal és lehatárolt felelősségi körökkel rendelkeznek, így a stratégiák alkotása során ügyelni kell arra, hogy azok ne legyenek túl általánosak, és ne váljanak a bonyolult intézményi háló „áldozataivá”.

Irodalom

- Cassarino, J. P. 2004.** Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2), pp. 253–279.
- ESPON 2013 Programme DEMIFER 2010a.** Demographic and migratory flows affecting European regions and cities. Atlas of maps for Final Report. Luxembourg.
- ESPON 2013 Programme DEMIFER 2010b.** Demographic and migratory flows affecting European regions and cities. Final Report. Luxembourg.
- ESPON 2013 Programme DEMIFER 2010b.** Demographic and migratory flows affecting European regions and cities. Impact of migration on population change. Luxembourg.
- Eurofund 2012.** Labour mobility within the EU: The impact of return migration. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.

- Ferri, A., Rainero, S. (eds.) 2010.** Survey of European Union and Return Migration Policies: the case of Romanian Migrants. Veneto Lavoro, Mestre, p. 64.
- Gmelch, G. 1980.** Return migration. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 9, pp. 135–159
- Hárs Á. 2008.** Csatlakozás és csalatkozás – a magyar munkaerőpiac és a migráció. In: Kolosi, T., Tóth, I. Gy. *Társadalmi riport 2008*. TÁRKI. Budapest. pp. 108–130.
- Hárs Á. 2010.** Return migration. The case of Hungary. Előadás a European Job Mobility Day-en. Brüsszel, 2010. november 16.
- Hárs Á., Simonovits, B. Sík, E. 2004.** Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség? In: Kolosi T., Tóth I. Gy.: *Társadalmi riport 2004*. Táarki. Budapest. pp. 272–289.
- Hämmerling, A., Keil, J., Lang, T., Nadler, R., Schmidt, A., Smoliner, S. 2013.** Re-Turn Migrant Survey Report – The Migrants’ Potential and Expectations. IFL – Leibnitz-Institut für Länderkunde, Leipzig.
- Illés S. (szerk.) 2009.** Magyarország vonzásában. KSH Népeességtudományi Kutatóintézet. Budapest. pp. 108–109.
- Kaczmarczyk, P., Lesińska, L. 2013.** Return Migration, State Policy and Integration of Returnees - the Case of Poland. In: Zwania-Rößler, I. & Ivanova, V. (eds.): *Welcome home? Challenges and chances of return migration*. Transatlantic Forum on Migration and Integration, Washington DC, pp. 29–34.
- Kovács Z. Boros L. Hegedűs G. Lados G. 2012.** Returning people to the homeland: Tools and methods supporting remigrants in a European context (Baseline Report). IFL – Leibnitz-Institut für Länderkunde, Leipzig.
- Lados G., Hegedűs G. 2012.** A remigráció európai és hazai lehetőségeinek értékelése a munkaerőpiac szempontjából. In Náyri D. szerk: *Kockázat-konfliktus-kihívás. A VI. Magyar Földrajzi Konferencia tanulmányai*. SZTE Természetföldrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged. pp. 509–523.
- Lang, T., Nadler, R., Haunstein, S., Smoliner, S. 2013.** Business Survey Report: The Companies’ View on Return Migrants and Foreign Work Experience. IFL – Leibnitz-Institut für Länderkunde, Leipzig.
- Lowell, B. L. 2002.** Policy responses to the international mobility of skilled labour. International Migration Branch, International Labour Office, Geneva.
- Nagy G. 2010.** A világgazdaság és a globális munkaerőpiac. In: Mészáros R., Boros L., Nagy E., Nagy G., Pál V.: *A globális gazdaság földrajzi dimenziói*. Budapest- Akadémiai Kiadó, pp.229–248.
- SOPEMI 2008.** International Migration Outlook. Annual Report 2008 Edition. OECD, pp. 161–222.
- van Houte, M., Davids, T. 2008.** Development and Return Migration: from policy panacea to migrant perspective sustainability. *Third World Quarterly*, Vol. 29. No. 7, pp. 1411–1429
- Zwania-Rößler, I., Ivanova, V. (eds) 2013.** *Welcome home? Challenges and chances of return migration*. Transatlantic Forum on Migration and Integration, Washington DC.

